

завершено підготовку до видання фундаментальної монографії, обсягом близько 700 сторінок, яка опублікована в березні 2013 року.

Насамкінець зазначимо, що в Україні, за різних причин, спостерігається різне ставлення до основної парадигми розвитку у XXI ст. На жаль, в державі до цього часу немає концепції, стратегії і плану дій щодо переходу до сталого розвитку. Однак, ми повинні усвідомити, що без розв'язання проблем взаємовідносин суспільства і природи неможливо забезпечити майбутнє.

Надзвичайна складність, багатоаспектність та міждисциплінарний характер проблем забезпечення переходу людства до моделі збалансованого розвитку об'єктивно зумовлюють необхідність залучення до їх вирішення представників найширшого спектру окремих галузей і напрямків наукового знання, що представляють природничі, суспільні і технічні дисципліни. Серед них особливе місце має належати дослідженням географії, як однієї з фундаментальних наук, що вивчає територіальні аспекти взаємодії суспільства і природи.

\* \* \*

УДК 911.3

### ЛЬВІВСЬКА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ШКОЛА: ЕВОЛЮЦІЯ АГРОГЕОГРАФІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Мирослава Влах\*, Тетяна Коропецька\*\*

\* Львівський національний університет імені Івана Франка,  
Україна, 79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41,

\*\* Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут  
Україна, 29013, м. Хмельницький, вул. Кам'янецька, 3,  
e-mail: rector@hktei.km.ua

**Вступ.** Проблеми розвитку сільського господарства і функціонально пов'язаних з ним галузей економіки були й на сьогодні залишаються важливими у науково-теоретичних і прикладних напрацюваннях української суспільно-географічної науки загалом, кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка зокрема. Це зумовлено багатьма причинами, серед яких слід відзначити такі: суспільна пріоритетність агрогеографічних досліджень, оскільки виробництво агропродукції забезпечує не тільки необхідні щоденні потреби людей, а й економічну і соціальну стабільність держави, її економічну і політичну безпеку; висока географічність досліджень, позаяк земля головний предмет і знаряддя праці сільськогосподарського виробництва.

**Постановка проблеми.** У матеріалах міжнародного наукового семінару, організованому до 60-річчя кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету ім. Івана Франка, відзначено, що проблеми агрогеографії є традиційними в економіко-географічних дослідженнях Львівської суспільно-географічної школи [7, с. 13].

Тривалий історичний період розвитку агрогеографічного напрямку зумовлює необхідність аналізу еволюції його теоретичних й методичних засад, поняттєво-термінологічної системи, що дозволить обґрунтувати шляхи подальшого поступу.

**Результати дослідження.** Витоки агрогеографічного напрямку у Львівському університеті і в Науковому товаристві ім. Шевченка сягають ще довоєнного часу і пов'язані з іменами польського вченого Я. Ернста [13] та проф. В. Кубійовича [3].

Наукові зацікавлення проф. Яна Ернста стосувалися поділу Польщі на географічно-сільськогосподарські регіони (магістерська робота), географії сільського господарства Поділля (докторат). Я. Ернст вперше у географічній науці використав для територіальної таксо-

номізації метод багатовимірний аналіз (*metoda podobieństw Czekanowskiego\**). У подальшому цей таксономічний метод вперше в українській географії був застосований проф. О. Шаблієм для лісоекономічного районування України [10, с. 137].

Географічні особливості та проблеми сільськогосподарської освоєності національної території України займають також чільне місце у спадщині проф. В. Кубійовича. Бібліографія основних праць, статей та карт В. Кубійовича, що подана в автобіографічній роботі “Мені 85”, засвідчує значну зацікавленість вченого до даної проблематики протягом плідного у науковому відношенні періоду 30–40 рр. ХХ ст. Зокрема, з 71 позиції наукових публікацій 17 безпосередньо пов’язані з проблемами агрогеографії, не рахуючи статей, підготовлених до “Енциклопедії Українознавства”. Бібліографія наукових праць відображає збільшення територіальних масштабів досліджень ученого: Горгани, Східні Бескиди, Східні Карпати, Північні Карпати, Буковина, Підкарпатська Русь, врешті – Україна й сумежні краї. Поступово розширювалося й коло наукової проблематики вченого: від характеристики історично-початкових видів господарювання – пастушества і кошарництва – до рільництва і тваринництва, і далі до аналізу розвитку сільськогосподарських угідь, антропогеографічного районування території.

Головною методологічною засадою агрогеографічних досліджень В. Кубійовича є розгляд розміщення угідь залежно від природних, насамперед морфологічних, особливостей території. Наприклад, у праці “Розміщення угідь і населення у Північних Карпатах” (Братислава, 1932 р.) В. Кубійович здійснює природно-географічне районування Північних Карпат у межах сучасної Польщі, Словаччини, України з виділенням 424 мікрорайонів. Поширення ріллі на західних землях України він аналізує у розрізі чотирьох природних областей та 29 дрібніших одиниць. Вивчення структури угідь у розрізі окремих природних одиниць дозволяє уникнути штучного впливу політико-адміністративних меж, що так властиве для сучасних економіко-географічних досліджень агротериторіальних утворень. Однак В. Кубійович не хвибував надмірним географічним детермінізмом. Серед факторів, що впливають на розміщення ріллі, ним розглядаються історичні особливості території, етнічний склад населення, відносини власності, рівень матеріальної культури, форми розселення тощо.

Великі заслуги В. Кубійовича у розвитку агрогеографії полягають у розробці ним методів дослідження, серед яких найголовнішим є картографічний. Як видно з “Атласу України й сумежних країв”, сільське господарство В. Кубійович розглядав через тісний зв’язок з діяльністю невиробничих інституцій, за сучасною термінологією, – інфраструктури. Конкретність агрогеографічних досліджень В. Кубійовича завжди пов’язувалася з узагальненнями науково-теоретичного і методичного характеру, що не втратили свого значення і в наш час.

Еволюцію агрогеографічного напрямку Львівської суспільно-географічної школи методично правильно розглядати на прикладі наукових напрацювань кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету ім. Івана Франка, що відповідає вимогам неперервності, історичної тяглості, наукової наступності.

Розвиток агрогеографії у післявоєнний час пов’язаний з іменем керівника кафедри проф. О. Ващенка. Агрогеографію можна розглядати як генетично першопочаткову форму економіко-географічного знання львівської суспільно-географічної школи, що відповідало домінуванню в ті часи галузево-статистичного напрямку економічної географії і мало суспільну зумовленість (аграрний рівень розвитку західного регіону України). Першопочатковість агрогеографічних досліджень не означала його низького теоретичного рівня. Навпаки, цей напрямок забезпечував високу географічність досліджень, оскільки базувався на необхідності врахування системи чинників природно- і суспільно-географічного характеру, мав об’єктивні природні підстави для системного трактування виробничої складової, адже сільське господарство – не проста сукупність галузей рослинництва і тваринництва, а взаємозв’язок видів діяльності, пов’язаних з обробітком землі. Про специфіку агропроблематики кафедри цього періоду свідчить кандидатська дисертація доц. І. І. Сваричевського “Географія

\* Ян Чекановський – у довоєнний період професор антропології Львівського університету.

сільського господарства Дрогобицької області” (1957 р.), а також структура атласів сільського господарства Львівської, Дрогобицької, Закарпатської та Івано-Франківської (тоді Станіславівської) областей, виконаних під керівництвом проф. О. Ващенка. Атласне картографування, започатковане працями Е. Ромера і В. Кубійовича, розвинене проф. О. Ващенком і проф. О. Шаблієм – своєрідний бренд Львівської суспільно-географічної школи.

Об’єктом агрогеографічних досліджень на першому етапі було сільське господарство окремих адміністративних регіонів, предметом – розміщення галузей сільського господарства, яке трактувалося як відношення між сільськогосподарським виробництвом і територією переважно через динаміку цього процесу, головні наукові підходи – описово-географічний, порівняльно-географічний, методи дослідження – статистичний, картографічний. Слід відзначити конструктивність наукових напрацювань, оскільки їх виконували на матеріалах адміністративних областей, що створювало можливість достатнього обґрунтування і забезпечувало достовірність наукових висновків. У майбутньому використання адміністративного підходу до виділення територіальних одиниць міжгалузевих утворень стало домінувати у суспільно-географічних дослідженнях львівської школи.

Другий етап розвитку агрогеографічної концепції на кафедрі економічної і соціальної географії Львівського національного університету ім. Івана Франка пов’язаний зі становленням та активним використанням системно-структурної парадигми економіко-географічних досліджень. У руслі концепції міжгалузевих територіальних систем [11] головним об’єктом агрогеографічних досліджень стали регіональні АПК – АПК Карпатського регіону (М. Білик), АПК Закарпатської області (М. Влах), АПК Львівської області (М. Книш); предметом досліджень – територіальна структура, чинники становлення і розвитку, міжгалузеві територіальні зв’язки [2], проблеми природокористування [1], використання трудових ресурсів тощо. Традиційні методи дослідження доповнилися математико-географічними, зокрема багатовимірним аналізом для обґрунтування територіальних поєднань об’єктів дослідження.

Зазнала трансформації поняттяєво-термінологічна система об’єктно-предметної сфери агрогеографічних досліджень, зокрема відзначаємо розширення об’єктної сфери – від сільського господарства до АПК як сукупності галузей, що генетично і функціонально пов’язані зі сільським господарством. Врахування функціональних аспектів агродіяльності знайшло відображення у використовуваній термінології – компонентно-функціональна, територіально-функціональна структура АПК. Суспільно-географічне дослідження організаційно-управлінських аспектів функціонування АПК зумовило використання поняття “територіальна організація” замість “територіальної структури” (у сучасному формулюванні “геопросторова організація”).

Занепад сільського господарства у 90-х роках ХХ ст., що був пов’язаний з трансформаційними процесами в економіці України, зумовив деяке зниження уваги до української агропроблематики. Натомість об’єктом дослідження стало сільське господарство українсько-польського прикордоння (С. Пенюк). Власне сільське господарство та інші функціонально пов’язані з ним галузі є підставовими в економічній співпраці у транскордонному Карпатському регіоні, позаяк пов’язані з подібними природно-ресурсними і соціально-економічними умовами території, мають історичні традиції і забезпечують сталий розвиток території.

Третій етап агрогеографічних досліджень (з початку 2000-х років) пов’язаний з активним запровадженням у науковий вжиток поняття “агробізнес”, що відповідало зміні попередньої командно-адміністративної системи господарювання і становленню ринкової економіки (І. Ранця). Якщо АПК – це поняття, що функціонувало в концепції міжгалузевих систем, у якій головним є виробничо-технологічна взаємопов’язаність різних галузей, то агробізнес – поняття, пов’язане з діяльнісним підходом в суспільній географії і означає прибуткову економічну діяльність в диверсифікованій аграрній сфері в ринкових умовах. За подібного компонентного складу регіонального АПК й агробізнесу відзначаємо відмінні особливості їхнього функціонування і цільової орієнтації – централізація, державне регулювання, оцінка діяльності за обсягами виробництва для АПК, децентралізація, ринкове регулювання, отримання максимальних прибутків – для агробізнесу.

Як і на попередньому етапі головною категорією агробізнесових досліджень є геопросторова організація, яка трактується через зв'язки між суб'єктами агробізнесу, територіальні поєднання суб'єктів агробізнесової діяльності та їх функціонування. Посилюється значення кластерного методу на виділення територіальних поєднань суб'єктів агробізнесу (І. Ранця).

Логічно продовжують розвиток агропроблематики кафедри суспільно-географічні дослідження аграрної сфери регіону (М. Влах, Т. Кравець), під якою розуміється регіональна суспільна система, яка включає ресурсний (природні, технічні, людські ресурси), економічний (господарство, економічні відносини) та соціальний (у тім числі споживчий) блоки.

На основі сферно-сегментного підходу, що є одним із проявів загально-географічного наукового підходу поряд з єдністю, цілісністю, взаємопов'язаністю, позиціоновано аграрну сферу серед інших суспільних сфер (економічної, соціальної, демографічної, інтелектуальної, політичної, духовної, екологічної, техносфери), визначено структуру аграрної сфери з виділенням сегментів, областей, а також встановлено головні напрямки її трансформації – структурний, функціональний, територіальний, організаційно-управлінський [6, с. 14].

**Висновки.** Агрогеографічна концепція Львівської суспільно-географічної школи пройшла еволюційний шлях розвитку від географії сільського господарства (50–60 рр. ХХ ст.), географії АПК (70–90 рр. ХХ ст.), географії агробізнесу регіону (з 2000 рр.) до географії агро-сфери (з 2005 р.). На часі – становлення агрогеографії як окремого напрямку суспільно-географічної науки, що займається вивченням геопросторових аспектів функціонування та розвитку аграрної сфери як системи видів діяльності з виробництва, розподілу, обміну, споживання продукції сільськогосподарського походження.

#### Список використаних джерел

1. Влах М., Коропецкая Т. Развитие агропромышленной интеграции и проблемы природопользования (на примере западных областей УССР) // Вестн. Львов. ун-та. – Сер. геогр. – 1984. – Вып. 14. – С. 95–100.
2. Влах М. Проблемы совершенствования производственно-экономических связей АПК Закарпатской области: Автореф. дисс. ... канд. геогр. наук.: 11.00.02. – К., 1990.
3. Влах М. Праці Володимира Кубійовича в історії становлення агрогеографічних досліджень Карпатського регіону // Історія української географії: Всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – Вип. 1(3). – С. 46–49.
4. Влах М. Р. Сучасні проблеми агрогеографічних досліджень // Матеріали міжнародного наукового семінару “Львівська суспільно-географічна школа у національному та європейському вимірах” (до 60-річчя кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка). – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 313–319.
5. Кныш М. М. Функціонально-територіальна структура АПК Львовской области: Автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02. – К., 1991.
6. Кравець Т. М. Суспільно-географічні аспекти трансформації аграрної сфери Львівської області // Географія і сучасність: Зб. наукових праць Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2011 – С. 140–144.
7. Матеріали міжнародного наукового семінару “Львівська суспільно-географічна школа у національному та європейському вимірах” (до 60-річчя кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка). – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005.
8. Пенюк С. І. Суспільно-географічні аспекти розвитку сільського господарства польсько-географічного прикордоння (на матеріалах Підкарпатського воєводства Польщі): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002.

9. *Ранця І. І.* Територіальна організація агробізнесу регіону (на матеріалах Львівської області): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2005.
10. *Шаблій О. І.* Лісопромислові комплекси Української РСР. Питання теорії і моделювання. – Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1973.
11. *Шаблій О. І.* Межотраслевые территориальные системы (проблемы методологии и теории). – Львов: Выща школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1976.
12. *Шаблій О. І.* Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. Вищих навчальних закладів / О. І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012.
13. *Ernst J.* Dwie linie życia. Ja i mój Lwów. – Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1988.

\* \* \*

УДК 911.3:32: 323.1:327.5

### ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ У “МІЖНАРОДНІЙ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ”

**Роман Сливка**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,  
Україна, 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка 57,  
e-mail: nauka@pi.if.ua*

**Вступ.** Актуальною проблемою вітчизняної суспільної географії є формування понятійно-категоріального апарату нових наукових напрямків, які виникли в її лоні внаслідок соціологізації науки в кінці ХХ – на поч. ХХ ст. Серед них – геоконфліктологія. Попри притаманну конфліктології еkleктичність підходів, саме географічний ракурс розгортання і функціонування територіально-політичних конфліктів є найменш вивченим. На часі є переймання іноземного досвіду щодо географічної інтерпретації геоконфліктологічних процесів в окремих регіонах світу.

**Постановка проблеми.** “Міжнародна енциклопедія суспільної географії” (МЕСГ) [2], яка побачила світ у 2009 р., є авторитетним і сучасним джерелом інформації у галузі суспільної географії, її складових і суміжних дисциплін. Енциклопедія вміщує понад 1000 детальних статей в галузі філософії і теорії географії. Досить повно висвітлені ключові концепції науки, її методи і досвід їх застосування. Вміщено біографії визначних географів, охарактеризовано особливості розвитку географічної думки і практики у різних частинах світу. Енциклопедія встановлює предметні межі сучасних досліджень, вказує на перспективні напрямки розвитку науки і цим відображає змінну природу самої суспільно-географічної науки. Важливою особливістю видання є інтернаціональний авторський колектив, який складається із 844 науковців з 40 держав. Співредакторами МЕСГ є відомі у європейській суспільній географії вчені проф. Роб Кітчін (Ірландія) та проф. Найджел Тріфт (Велика Британія). Видавці енциклопедії передбачили повний он-лайн доступ до всіх статей за допомогою веб-сайту *ScienceDirect* [6]. Щоправда, він платний і коштує недешево, що робить доступ до цього авторитетного джерела інформації для вчених України обмеженим. Ми опрацювали зміст енциклопедії під час наукового стажування у Пряшівському університеті (Словацька Республіка) за програмою Словацької академічної інформаційної агенції (2010 р.).

**Метою** статті є огляд вміщених в енциклопедії статей в галузі регіональної політичної географії та оцінка ступеню і характеру висвітлення геоконфліктологічної проблематики.